

Світлана Поліщук
Svitlana Polishchuk

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА І. ОГІЄНКА: ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

PEDAGOGICAL HERITAGE OF I. OHIENKO: CIVIC EDUCATION OF PUPILS AND STUDENTS YOUTH

У статті ґрунтовно розкрито проблему виховання громадянськості учнівської та студентської молоді на сучасному етапі, вказано його значення у формуванні правової держави й демократичного суспільства. На основі проведених досліджень автор звертає особливу увагу на обґрунтування Іваном Огієнком необхідності духовно-національного виховання як такого, що в найбільшій мірі відбивається на становленні дитини як особистості з певним громадянським світоглядом.

Ключові слова: громадянськість, проблема, формування, виховання, спадщина, свідомість, національний, цінності.

Людина народжується як індивід, як суб'єкт суспільства, з притаманними їй природними задатками, формується як особистість у системі суспільних відносин завдяки цілеспрямованому вихованню [6, с. 39].

Відзначимо, що на сьогодні є досить багато напрямів виховання, які сприяють формуванню і становленню людини як особистості. Серед цих напрямів найбільш поширеними є: відродження національних традицій, звичаїв, обрядів, народної педагогіки, розширення сфери спілкування з іноземними громадянами тощо.

Сьогодні, як ніколи, гостро постає питання виховання підростаючого покоління на основі духовних цінностей. Тільки духовно сильна і морально-стійка людина здатна на великі звершення; на самопожертву; на високий громадянський обов'язок. Тому не даремно низка великих педагогів нашої держави звертають на це особливу увагу. Особливе місце в контексті духовного виховання займає громадянське виховання як таке, що сприяє формуванню правової держави й демократичного суспільства.

Проблема розвитку ідей виховання громадянськості в Україні знайшли своє відображення в наукових доробках низки вчених-педагогів порівняно недалекого минулого, яким є для нас двадцяте століття. Такими вченими безумовно є: М. Драгоманов, Я. Чепіга, С. Русова, С. Сірополко, О. Залужний, М. Грушевський, С. Ананьїн, А. Макаренко, Г. Гринько та інші. Саме в їх працях закладено підвалини ідей та концептуальні положення громадянського виховання, оволодіння якими дає змогу визначити орієнтири його розвитку в сучасних умовах.

Цій проблемі, тобто проблемі громадянського виховання приділяють велику увагу низка сучасних учених-педагогів нашої держави: М. Фіцула, А. Левківський, О. Сухомлинська, І. Зайченко, Л. Ваховський, І. Кучинська і інші.

Кожний вид того чи іншого виховання має свої цінності. Формування цих цінностей, переростання їх у певні принципи ("життєві кредо"), якими людина керується в своєму повсякденному житті і яким неухильно слідкує, має надзвичайно важливе значення, оскільки це відображає її громадянську позицію. Громадянське виховання – це не тільки любов до рідної землі, до історичних надбань свого народу. Це, передусім, – висока моральна свідомість, усвідомлення життєвої потреби, трудові активності, розуміння потреб суспільства, готовність до соціальної творчості, потреба етичного самовдосконалення й інше.

Саме цим ключовим потребам виховного характеру багато уваги приділяли визначні діячі і педагоги нашої держави, серед яких вагоме місце відводиться першому ректору Кам'янець-Польського національного університету – Івану Огієнку.

Метою написання статті є дослідження наукової спадщини І. Огієнка з питань громадянського виховання учнівської та студентської молоді.

Педагогічна спадщина XIX та початку XX століття, історико-педагогічні дослідження стверджують, що прогресивні українські діячі Г. Ващенко, С. Русова, І. Огієнку та ін. справедливо вважали школу освітнім, розвивальним, виховним закладом, де головне місце повинна займати рідна мова у тісному зв'язку з православною вірою та наукою, яка має стати найбільш досконалим засобом формування та розвитку дитини [4, с. 56].

Виховання громадян, які цінують рідний край і працюють на користь свого народу, І. Огієнку вважав важливим напрямом виховного процесу. В цьому виховному процесі особлива роль належить учителю. Фундаментальні праці І. Огієнка “Творимо українську культуру всіма силами нації” (Варшава, 1935), “Як жити на світі. Мій дарунок для молоді” (Холм, 1943), “Книга нашого буття на чужині” (Вінніпег, 1956), “Дохристиянські вірування українського народу” (Вінніпег, 1965), “Мої проповіді” (Вінніпег, 1973) та інші, просякнуті почуттям необхідності громадянського виховання.

У своїх наукових працях І. Огієнку окреслив про зниження морального і духовного, а отже і громадянського виховання серед підростаючого покоління, що спричинено, на думку вченого, поглибленням суперечностей, які виникли на суспільному рівні, і далі діють на родинному, освітньому й особистісному рівнях, що знайшло свій прояв у:

- зниженні рівня педагогічного виховання духовності, яке, зокрема, зумовлене суперечностями між традиційними моральними принципами сім'ї, її духовним потенціалом і соціальними реаліями; руйнація старих суспільних ідеалів і невизначеність нових;
- вимогах суспільства виховати духовну особистість і невідповідність сім'ї, школи й суспільства загалом до здійснення такого виховання;
- невідповідності розвитку й виховання інтелектуальних та духовних якостей дітей у національній школі;
- суперечності між високими вимогами до педагогів у вихованні духовності дітей і молоді і браком єдності педагогічного колективу та батьків;
- суперечності ідеалів родини і соціуму;
- невідповідності слів батьків їхній поведінці;
- суперечності між потребою виховати в дітей високі якості й заземленістю вихователів;
- суперечності між уявленнями дітей і молоді про життя і самою життєвою реальністю [4, с. 59].

У своїй праці “Книга нашого буття на чужині” І. Огієнку звертає увагу на значення і роль у формуванні громадянської самосвідомості у школярів і підростаючої молоді сім'ї. Зокрема він підкреслює, що в гармонійній сім'ї батьки і діти творчо підходять до духовних учень, по зернині відбираючи духовні знання з філософії, психології, релігії, що, в свою чергу, позначається і на формуванні особистих сімейних, національних, громадських і загальнолюдських цінностей. Творче співробітництво пронизує всі сфери родинного життя і стимулює самотворення й духовне вдосконалення кожного члена родини, створює умови для всебічної розвиненої особистості [4, с. 60; 2].

В умовах сім'ї, наголошував І. Огієнку, укорінюються основні якості, здібності, нахили, таланти, звички дітей. Грамотна сім'я систематично сприятиме їхньому розвитку.

І. Огієнку зазначав, що основними завданнями родинного виховання є:

- формування духовних цінностей з позиції добра, справедливості, гідності, правди, честі, людяності;
- створення сприятливої трудової атмосфери в сім'ї;

- залучення дітей до світу знань через народні казки, пісні, прислів'я, приказки, думи, лічилки тощо;
- піклування про нормальний розвиток відчуттів і сприймань дитини;
- турбота про те, щоб дитина всебічно розвивалась, володіла рідною мовою, елементарними знаннями про навколишнє середовище (рідний край, природу, тощо);
- залучення дітей до активної участі в народних традиціях, звичаях, обрядах, виховання в них національної свідомості, характеру та ін.

Упродовж віків українські родини дотримувались традиційно-християнського підходу до системи виховання дітей, який ґрунтувався на вірі в ідеали добра. Духовні закони для українців – це закони життя, моралі, етики. Родинне релігійне виховання поглиблювала школа, де Закон Божий був обов'язковим предметом. Але якщо в церкві чи в школі релігію “вчили”, то в сім'ї релігія була елементом щоденного життя. Батько й мати навчали дітей першої молитви, знаку святого хреста, показували ікони як символ усе присутності Бога, тобто готували їх до християнського життя.

Упродовж віків діти виховувалися в духовно-національному середовищі, зміст та форми функціонування якого відображають культурно-історичний досвід рідного народу. Духовно-національне виховання, яке гармонійно вписується в життєдіяльність рідного народу, поступово формує в підростаючих поколіннях усі компоненти духовності, яка передається дітям від батьків, дідів і прадідів і поглиблюється, збагачується в умовах сучасного буття нації.

У процесі реалізації духовно-національного виховання формується така система основних компонентів духовного світу особистості:

1. Національна психологія (недооцінка, нехтування усім багатством і різноманітністю якостей, відтінків національної психології, темпом і способом мислення, перебігом емоцій і почуттів, особливостей мовлення тощо збіднює психологічне життя дитини. звужує світосприймання, спотворює оригінальність світобачення).

2. Національний характер і темперамент (вічне правдо шукання, гостинність і щедрість, ласкавість і доброзичливість, пісенність і музичність, працьовитість і талановитість, ніжність і глибокий ліризм, сводолюбність і душевне багатство – лише деякі типові якості відомого цивілізованому світу українського національного характеру).

3. Національний спосіб мислення (українська система виховання спрямована на те, щоб підростаючі покоління оволодівали усім багатством і різноманітністю засобів та прийомів мислення народу. Національна психологія. характер, свідомість і самосвідомість та інші складові духовності народу, трансформуючись у мисленні підростаючої особистості, визначають її самотність, неповторність).

4. Християнська етика (найкраще засвоюється у процесі безпосереднього виконання традицій, звичаїв, обрядів, включення дітей у працю. побут). Християнська етика (чесність, справедливість, гідність, правдивість, совість тощо) проймає всі грані життя, вона є його сутністю.

5. Народна Естетика (пробуджує в молоді внутрішні сили, надихає на добрі справи, запалює оптимізмом, стверджує любов, віру і надію як найважливіші складники духовності).

6. Народна правосвідомість (народна правосвідомість, законотворчість, звичаєве право).

7. Національна філософія (оволодіння кожним учнем народною мудрістю є надійним ґрунтом для засвоєння наукової філософії, опанування філософськими системами багатьох народів світу).

8. Духовно-національний світогляд (українському світогляду притаманна філософсько-психологічна риса – утвердження органічної єдності, гармонійного злиття Людини-Природи-Народу-Космосу-Бога).

9. Національна ідеологія (ідейне багатство нації, система філософських, політичних, правових, економічних, моральних, естетичних та релігійних ідей, поглядів, принципів, ідеалів. які відображають інтереси, прагнення, потреби нації, суверенність її державності).

У свідомості людей, зокрема, молоді, потрібно відродити правильне розуміння фундаментального поняття “духовність”. відновити його первинний зміст. Це можна досягти, як зазначав І.І. Огієнко, завдяки спільній праці школи, родини і церкви, “озброюючись” рідною мовою, вірою в Бога на науковими ідеями, які у роботі з молоддю повинні зміцнити їх духовне життя [39, с. 3-70].

На цю особливість Огієнкового вчення звертають увагу низка провідних педагогів нашої держави.

Досліджуючи історичну (наукову) спадщину І. Огієнка, І. Кучинська відмічає: “Отже, суспільство, держава, нація виробляють свою систему цінностей, що фіксується у матеріальній і духовній культурі народу. Духовні цінності – це основоположні, нетлінні святині, традиції, звичаї, моральні принципи і норми, заповіді, ідеї, вироблені нацією, народом, етносом упродовж свого історичного розвитку. Вони відображають світорозуміння, світогляд, риси характеру і вдачу, менталітет народу і вирізняють його з-поміж інших собі подібних, тому виховувати їх потрібно, констатував І.І. Огієнко, у відповідності з тією спадщиною, яка притаманна тому чи іншому народу, нації” [4, с. 64].

В своїй науковій праці “Наука про рідномовні обов’язки” І. Огієнко відзначав, що “Шкільне, родинне і релігійне виховання виконують одну важливу спільну функцію – виховують підрастаючу особистість як свідомого громадянина своєї держави, котрий вболіває за майбутнє народу, відроджує, зберігає і розвиває культуру, поважає історичне минуле, мову та відстоює інтереси своєї Батьківщини.

У сучасних умовах виникла гостра потреба в тому, щоб кожен юнак і дівчина ґрунтовно знали духовні цінності нашого народу і свідомо, цілеспрямовано та систематично формували їх у собі. Кожна молода людина повинна бути глибоко переконана в тому, що тільки на основі духовно-національних ідеалів може сформуватися міцна, цілісна особистість з сильною волею і високими, спільно-значущими цілями [5, с. 64].

За переконаннями вченого, духовно-національна система навчання та виховання, номадної педагогіки, принципах наукової педагогіки, що ввібрала в себе кращі надбання духовно-національної виховної мудрості. Вона включає ідейне народу, його морально-естетичні та етнічні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, що використовує християнську спадщину, а також постійну і систематичну виховну діяльність родини, громадських навчально-виховних закладів, організацій, установ.

Успішній реалізації змісту освіти і виховання, на думку І.І. Огієнка, сприяють такі шляхи і засоби: рідна мова; родовід; рідна історія; краєзнавство; природа рідного краю; національна міфологія; фольклор; національне мистецтво; народний календар; національна символіка; народні прикмети, вірування; релігійні виховні традиції; родинно-побутова культура; національні традиції, звичаї, обряди; національна творчість [5, с. 66].

На наш погляд, зміст виховання в національній школі повинен визначатися, як система фундаментальних знань про свій народ, особливості його національного характеру, психології, історико-культурного досвіду, а також знань про свій родовід, спосіб життя і виховання у сім’ях, про рідний край і все, пов’язане з ним. Уважаємо, що засвоєння учнями системи фундаментальних знань про рідну мову, літературу, етнографію, історію, психологію, демографію народу запобігатиме історичному безпам’ятству, бездуховності, сприятиме прилученню до світової культури через рідну культуру.

У зв’язку з цим, І. Огієнко справедливо зазначав: “Ціле громадянство мусить добре пам’ятати, що тільки рідна школа виховує національно-сильні одиниці й морально міцні характери” [4, с. 65; 5, с. 36].

Звертаючи увагу на громадянські цінності, на їх виховання (формування) у школярів і студентської молоді, І. Огієнко відмічав: “Людина завжди хоче жити суспільним життям, і завжди прагне, щоб життя це було краще від того, яким воно є. У житті кожна нормальна людина

впливає на своє оточення, а коли вона до того й належно здібна, то підносить це оточення на вищий ступінь” [3, с. 10]. Зокрема І. Огієнко вважав, що цього можна досягти завдяки:

1. Літературі (церковній проповіді; старій українській ліриці; українській драмі, тощо).
2. Науці (граматиці й словникам; історії; філософії; школам і бібліотекам).
3. Українській книжці.
4. Мистецтву (музиці; співу; народній пісні; народній думі; різьбарству; зовнішній оздобі)

[3, с. 14-24]

Вихованість особистості характеризується, стверджував Іван Огієнко, сформованістю у неї системи моральних властивостей, які відображають її ставлення до людей, колективу, суспільства, довколишньої дійсності, до самої себе.

Духовне виховання, підкреслював педагог, – двосторонній процес. Він полягає у впливі вихователів на вихованців у відповідних діях останніх, тобто у засвоєнні ними моральних понять, у попередженні свого ставлення до морального та аморального у вчинках і в усій поведінці. Але моральні поняття, підкреслював І. Огієнко, скеровують дії тільки тоді, коли вони не просто завчаються, а глибоко осмислюються і перетворюються у моральні переконання [4, с. 70].

Список використаних джерел

1. Іларіон. Бог і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родин / Іларіон. – Вінніпег, 1964. – 72 с.
2. Іларіон. Книга нашого буття на чужині / Бережімо все своє рідне! Ідеологічно-історичні нариси / Іларіон. – Вінніпег : Українське наукове Богословське Товариство, 1956. – 167 с.
3. Іларіон. Українська культура і наша церква. Ідеологія Української Православної Церкви. Життєпис / Накладом Товариства “Волинь”. – Вінніпег, 1991. – 84 с.
4. Кучинська І.О. Духовні джерела Івана Огієнка / І.О. Кучинська. – освітній посібник. – Кам’янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. – 88 с.
5. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов’язки / І.І. Огієнко. – Жовква, 1936. – 72 с.
6. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. / М.М. Фіцула. – Вид. 2-ге, випр., доп. – Київ : Академвидав, 2007. – 560 с.

Based on the analysis of primary sources and researches of modern scientists-teachers concerting the scientific heritage of Ivan Ohienko, the author of the article reveals Ohienko’s views and emphasises on the importance of the civic education of younger generation in his works. In this case, the author pays attention to the main ideas and content of these works, emphasizing on the originality of the main principles of Ohienko’s teaching and his vision of solving this problem.

The article describes in detail the problem of civic education of pupils and students youth at the present stage, its importance in the formation of constitutional state and democratic society. At the same time, the author highlights on the necessity of forming pupils and students youth’ certain moral values (“life credo”), which a person steadily follows in everyday life. The author of the article reveals in detail the content of educational needs, which form the basis of civic education.

On the basis of the research the author pays special attention to the substantiated by Ivan Ohienko need for spiritual and national education capable of the formation of a child as a person with a certain civil outlook. At the same time, the author pays attention to the main aspects of Ohienko’s teaching about the formation of a child’s civil position, especially the role of the family, in his works.

The article deals with the pedagogical heritage of Ivan Ohienko – an important source of formation of pupils and students youth’ civic views.

Key words: citizenship, problem, formation, education, heritage, consciousness, national, values.